

## Maide 54

Ey iman edenler! Sizden kim dininden dönerse bilsin ki Allah öyle bir kavim getirecektir ki Allah onları sever, onlar da Allah'ı severler; müminlere karşı alçak gönüllü, kâfirlere karşı vakarlıdırlar; Allah yolunda cihad ederler ve hiç kimsenin kınamasından korkmazlar. İşte bu Allah'ın dilediğine verdiği bir lütfudur. Allah'ın lütfu geniştir; O, her şeyi bilir.

# Tasavvuf ve Mistisizm

Yayınlanma Tarihi : 24.06.2023

Tasavvuf, İslam'ın zâhir ve bâtin hükümleri çerçevesinde yaşanan manevî ve derûnî bir yaşam tarzıdır. Tasavvufun özellikleri Kur'an ve sünnetle belirli, kalp temizliği, nefis terbiyesi ve güzel ahlâkla ilgilidir.

Batı'da tasavvuf, evrenin ve yaşamın sırlarını, kanunlarını ve bunlar üzerinde tasarruf etme yollarını öğreten akım anlamında "theosophy" veya herhangi bir dinin derûnî ruhanî yönünü belirten "mistisizm" şeklinde algılanarak "İslam mistisizmi" diye ifade edilmiştir. Ancak zamanla tasavvufla mistisizm arasında belirgin farklar olduğu anlaşılmış, bunun sonucunda İslam tasavvufu "Sufizm" kelimesi ile ifade edilmeye başlanmıştır.

Mistisizmin, insanın görünen nesneler ardındaki hakikat, sonsuzluk ve birliğe ulaşma yönündeki ruhi tecrübesi ve bu tecrübeyi ifade eden bir doktrin olarak tanımlanmıştır. Bu tanıma göre, tasavvuf mistisizme yakın görülebilir. Hint mistisizmi, Yeni Eflatuncu mistisizm, veya Yahudi ve Hristiyan mistisizmi ilk bakışta tasavvufta yer alan birçok hususu içermiş gibi görünürse de, dikkatle incelendiğinde tasavvufun temelindeki ve sistematikteki bariz farkların mevcut olduğu kolaylıkla anlaşılır. Bu nedenle Batı literatüründe de artık tasavvuf ile mistisizm kavramları farklı olarak kullanılmaktadır.

İslam'ın semavi bir din olması nedeniyle, kimi zaman Hristiyan mistisizmi ile tasavvuf arasında benzerlikler kurulmaya çalışılmıştır. "Tasavvuf İslam felsefesidir", "İslam'ın mistik tecrübesidir" gibi yorumlar yapılmıştır. Oysa ruhbanlık, Hristiyan mistisizmi ile tasavvufun ayrıldığı noktaların en önemlisidir. Ruhbanlık, Allah'a ulaşmak için hayattan ve insanlardan kopmayı gerektirir. Buna karşı tasavvufta ise bilhassa halkın içine karışma öngörülür. Gerekirse onlardan gelecek eziyetlere sabredip bu şekilde nefsin terbiye etme tavsiye edilir. Tasavvuftaki halvet ve uzlet dönemleri, hayatın bütününe yayılmaz geçici bir devreyi kapsar.

Tasavvuftaki "fena" mefhumu yanlış tefsir edilerek, Hint mistisizmindeki Nirvana'ya benzetilmiştir. Nirvana'da erimek, yok olmak Hint mistisizminin gayesidir. Tasavvuftaki fena ise başka bir anlam taşır. Sufi, fena fillah olmakla asıl hedefine varmış değil, bilakis en büyük vazifesine yaklaşmış olur. Çünkü fena makamından sonra yolunu tamamlayarak beka makamına geçer. Bunun sonunda halkın arasına karışır ve irşad görevine başlar.

Tasavvuf anlayışında Allah sevgisi ve Allah korkusu vardır. İslam'a göre kullarla Allah arasında karşılıklı sevgi vardır. Kullar Allah'ın sevdiği gibi Allah da kullarını sever. Allah Teâlâ'nın kullarını sevmesi için kul Peygamberin (sav)'e uymalıdır.

*“İnsanlardan kimi de Allah’tan başka şeyleri O’na eş tutuyorlar da onları Allah’ı sever gibi seviyorlar. Oysa iman edenlerin Allah sevgisi daha kuvvetlidir. O zulmedenler azabı görecekları zaman bütün kuvvetin Allah’a ait olduğunu ve Allah’ın azabının gerçekten de çok şiddetli bulunduğunu keşke anlasalardı.” (Bakara, 2/165)*

*“De ki siz gerçekten Allah’ı seviyorsanız bana uyun ki, Allah da sizi sevsin ve suçlarınızı bağışlasın. Çünkü Allah çok esirgeyici ve bağışlayıcıdır.” (Ali İmran, 3/31)*

*“Ey iman edenler! Sizden kim dininden dönerse bilsin ki, Allah yakında öyle bir toplum getirir ki Allah onları sever onlar da Allah’ı severler. Müminlere karşı yumuşak, kâfirlere karşı da onurlu ve şiddetlidirler. Allah yolunda cihat eder, hiçbir kınayıcının kınamasından da korkmazlar. Bu Allah’ın bir lütfüdür. Onu dilediğine verir. Allah geniş ihsan sahibidir, her şeyi çok iyi bilendir.” (Maide, 5/54)*

Tasavvufu incelemeye çalışan bir kimse kendisini farklı akımlar ve yaklaşımları temsil eden çeşitli çalışmaların önünde bulacaktır. Bu çalışmaların büyük bir kısmı konunun anlaşılması ve kolaylaştırılması yerine daha da kapalı ve anlaşılmaz hale gelmesine sebebiyet vermektedir. Bu yaklaşımları iki ana kısımda toplayabiliriz:

- Gayrimüslim araştırmacıların yaklaşımları,
- Müslüman araştırmacıların yaklaşımları.

Gayrimüslim araştırmacılar arasındaki yaklaşımlar pek çoktur ve bunları aşağıdaki şekilde ifade etmek mümkündür:

- Batılı bilim adamlarından İslami araştırmalarda uzman olanlar ve oryantalistlerin yaklaşımları,
- Batılı karşılaştırmalı dinler bilim adamlarının yaklaşımları.

Batılıların bu çalışmalarında, vizyon-kültür ve metod-düşünce sistemlerinin farklılığından dolayı göremedikleri bazı noksanlıklar mevcuttur. Bu noksanlıklar İslami mirasımıza zarar veren şeylerdir. Bu nedenle Müslümanlar söz konusu çalışmaları bilimsel ve yapıcı tenkit metoduyla ele almalıdır. Bu bazı ilim adamları ve araştırmacılarımız tarafından fiilen yapılmıştır. Ancak batılı yazıların Müslümanlar üzerinde büyük etkisi vardır ve bugün de olmaya devam etmektedir. Batılıların yaptıkları çalışmalar, batılıların veya beyaz adamın üstünlüğüne inançlarından doğan yükseklik ruhu ile nitelenmektedir. Bu durum Müslümanları olumsuz bir şekilde etkilemiştir. Oryantalistler, İslam düşüncesi ve medeniyetinde ne kadar güzellik varsa onlara yabancı kaynaklar bulmak için çalışmışlar ve düşünce, felsefe, kültür ve

medeniyet olarak İslam tarihinin yazımında İslam aklının orijinalliğini inkar etmek için ciddi bir şekilde çabalar göstermişlerdir.

Bunların tasavvuf alanındaki çalışmalarında ise, Allah ve kul arasındaki bir sevginin mevcut olmadığı ön kabulü üzerine dayanıyordu. Bu nedenle, bu sevgiye temel teşkil eden Kur'an, sünnet ve selef-i salihinin hayatlarının dışında Hristiyanlıkta, Hinduizmde, Budizmde ve diğer muhtelif dini felsefelerde kaynak aramaya çalışıyorlardı. İslam dünyasındaki araştırmalar ve çalışmalar, ekseriyetle, hâlâ bu oryantalist çalışmaların bıraktığı olumsuz etkilerden kurtulmuş değildir.

Bu tahrifat ve saptırmaların bir kısmının kaynağı Arapça ve İslam kültürü bilgilerindeki cehaletleri ve böylece daha önceki çalışmaları körü körüne taklit etmelerindendir. Ayrıca batılı bir bilim adamının dayandığı batı metodolojik düşünme sisteminin en önemli unsuru İslam tarih ve medeniyeti ilimleri ve felsefelerinin araştırılmasında evrimsel bakış açısını benimsemeleridir. İslam mirasını içeriden samimi bir şekilde incelemeye çalışma yerine, batı örneğini bilimsel örnek kabul ederek İslami fenomenlere uygulamaya çalışmışlardır. Bu da araştırmacının anlamak istediği fenomeni dikkatli bir şekilde anlamasını engellemekte ve adil olmayan sonuçlara götürmektedir.

Müslüman araştırmacılar da farklı farklıdır ve onları yaklaşık olarak aşağıdaki gibi tasnife tabi tutabiliriz:

- Sufi alimler veya tasavvuf yoluna intisap etmiş araştırmacılar,
- Tasavvuf hakkında daha önceden bir tutumu olmayan araştırmacılar,
- Tasavvufa karşı düşmanca tutumları olup, onu İslama ve İslam toplumuna sonradan girmiş olarak görenler.
- Müslüman batılı araştırmacılar.

Sufi araştırmacıların yazıları, yaşadıkları tecrübenin ve uzmanı oldukları alanın ifade edilmesi olarak kabul edilir. Dolayısıyla bu yazılar temelde tasavvufun hakiki temsilcileridirler. Onlar kavramlarını ve terimlerini açık bir şekilde anladıkları bir şey hakkında yazmaktadırlar. Bu sınıfın özelliği tasavvufu içinden okumaları ve tasavvufa batılı kavramları yansıtmamalarıdır. Onlar birincil kaynaklara dayanırlar ve onları esas alırlar ve yaşadıkları tecrübelerden veya tasavvuf ehli olanların yaşadıkları tecrübelerden istifade ederler. Bu araştırmacılar genellikle tasavvufu diğer

kültürlerdeki benzerleriyle karşılaştırmayı göz ardı ettikleri gibi, inanmadıkları yabancı kaynaklara bakmayı da önemsemezler.

Tasavvuf araştırmaları ve onun diğer dinlerdeki benzerleriyle karşılaştırılmasında kapalılık yaratılmasına sebep olan şeylerden birisi, tasavvufun, aralarındaki büyük ve ince farklar dikkate alınmaksızın zulmet veya gizemlilik yahut kapalı ve gizli anlamına gelen mistisizmi ile aynı şey kabul edilmesidir. Tasavvuf, İslam tarihinde bilindiği gibi ilk olarak Kur'an, sünnet ve selefi salihin hayatları temel alınarak Allah'a samimiyetle yönelme, ikinci olarak İslam şeriatının tecrübi ve ahlâkî boyutuyla diğer bir ifadeyle fıkıh ilminin ilgilendiği zahiri amellerin karşısında kalp amelleri ile ilgilenen ehl-i sünnet ilimlerinden bir ilimdir. Mistisizm ise temel olarak Yunan paganizmi ile ilişkili olsa da zaruri olarak belirli bir dini çerçeveye bağlı kalmaz.

Herhangi bir araştırmacının tasavvuf hakkında bildiklerini temel alarak mistisizmi, mistisizm hakkında bildiklerini esas alarak da tasavvufu incelemesi yanlıştır. Ancak, özellikle de çağımızda araştırmacıların aralarında bir ayırım yapmadan bu iki terimi, tasavvuf ve mistisizm, birbirlerinin yerine kullandıklarını görüyoruz. Dolayısıyla bu iki terim arasındaki farkların bilinmesi tasavvuf konusunda yapılacak her ilmi çalışma için zaruri bir başlangıç noktasıdır.

Prof. Dr. Din Muhammed, "Tasavvuf ve Mistisizm" adlı kitabında şöyle yazmaktadır:

"Tasavvuf hicri ikinci yüzyılda belki de birinci yüzyılda İslami hayatın ruhi ve ahlâkî boyutuyla ilmi yönden ilgilenmeyi ifade eden bir terim olarak ortaya çıkmıştır. Daha sonra söz konusu tasavvuf teriminin bu ameli hayatın adımlarını tanzim eden boyutlarını açıklayan, nefsin derinlikleri, onunla mücadele ve onu tezkiye etmenin metotlarını tahlil eden, insanın ruhi miracı, Allah'a yakınlaşma yolları ve bu yakınlaşmanın farklı gösterge ve tecellilerinden, hanif dinin akidevi temelleri ve dinin sabitlerinde temsil edilen kaideleri çerçevesinde bahseden ilme işaret olması için kurumsallaştırılması ve kaideleştirilmesi başladı. İslam medeniyeti tarihinin şahitlik ettiği gibi tasavvuf ilmi akide ve fıkıh ilmiyle birlikte en önemli İslami ilimlerden biri olmuştur. İslam örfü gelişti ve akide ilmi ile ilgilenenler mütekellim/ilm-i kelamcı, dar anlamda fıkıh ilmiyle ilgilenenler fakih, kalbin halleri ilmiyle ilgilenenler ise sufiyye olarak isimlendirildi.

Özellikle de kültürlü, elit tabaka olmak üzere, İslam dünyasındaki pek çok kimsenin üzerinde maddi/materyalist bakışın etkili olması. Bu materyalist bakış, nefis ve ruhla ilgilenmeyi boş, Tanrı ve ahiret hakkında konuşmayı uyanıklık halindeki rüyalar, hayata dini bakışı ve dini yaşamayı gerıcilik, fazilet ve anlam arayışını naiflik ve aydınlanma ve

modern insanın uyanışıyla etkisi/nüfûzu artık kaybolmuş olan öncekilerin masallarından görmektedir.

Modernite ve aşırı materyalizm mantığı ile dolu olan bir ortamda bu bakışın galip gelmesi, bu bakıştan etkilenenleri, gaypla ilgili şeyler, ruhaniyet veya dinle herhangi bir ilişkisi olan bir şeyle ilgilendiklerini de donukluk, gerilik ve bilimsel mantıktan uzak olmakla nitelenmekten utanır hale getirdi. Dolayısıyla bunlardan uzaklaşmaya başladılar. Hatta bu meseleler düşünce sofrasına yabancı, bazı toplumlarda alışılmamış ve insanların pek çoğunun zihninde tuhaf bir şey haline geldi. İslam'ı incelemelerinden daha çok çağdaş insanın ilgilendiği konulardan olan siyasi, iktisadi, bilimsel, teknik yönleri yoğunlaştılar.”

Bu nedenle, İslam dünyasındaki bazı üniversiteler ve ilmi müesseseler tasavvuf ilmini tedris etmekten yüz çevirmişlerdir. Bazı akademik çevreler ise ahlaki çöküş ve ruhi çoraklığa meyleden toplumsal olayların gölgesinde aynı yönde ilerleme gayreti göstermişlerdir. Bunlar materyalist bakışın çağdaş İslam düşüncesi ve Müslümanların vakası üzerinde etkisinin en güzel delilidirler.

Dolayısıyla sahih tasavvuf ve hakiki sufilerle doğrudan bir bağı olmayan sıradan bir Müslümanın elinde tasavvuf hakkında, tarih, kavram ve hakikat olarak yanlış hatta çarpıtılmış bilgilerden başka bir şey kalmamıştır. İlmî yazılar ve araştırmalar, tasavvuf ehline ve tasavvufa insafli yaklaşmaya, hakikatini ortaya koymaya ve bir biri ardına gelen asırlarda pek çok zengin ve muhteşem üretimleriyle tarihini tedvin etmeye çalışsa da, tasavvuf düşmanlarının faaliyetleri ve hücumları bu yazıların ve ilmi çalışmaların hedefine ulaşmasını engellemiştir. Ancak bu durum ilim talebeleri ve araştırmacıların, doğru ilmi araştırma metotlarını takip etmeyenleri ve tasavvuf düşmanlarını taklit etmeye ve bu çarpıtılmış şekillerin arkasında sürüklenmelerini hoş göstermez. Gerek Müslüman gerekse gayrimüslim tasavvuf araştırmacılarını - tasavvuf ehlini değil - bu araştırmaya iten sebeplerin farklılığı ve sufilerin yazdıklarını ön yargılar veya sufi dilinin zorluğu sebebiyle doğru bir şekilde anlamamışlardır. Bunlar Doğulu veya Batılı araştırmaların ve görüşlerin bolluğunun ortasında tasavvufun hakikatini ve metotlarının bilinmesinin önündeki engelleri temsil etmektedirler.

## Tasavvuf Nedir?

Tasavvuf hakikat, amel ve uygulama olarak İslam'ın kendisi olduğunu ve İslam'a giden yolda tevhit ve fıkıh ilmiyle birlikte tasavvuf ilminin de beraber olduğunu söyleyebiliriz. Kuşeyri Risalesinde meşhur sufilerin bazılarının tasavvuf tanımları verilmektedir.

Beyazid-i Bestami tasavvufu şöyle tarif eder: Tasavvuf, halkı terk etmekle birlikte Hakk'ın kapısında mestane (baygın, mahmur) olmaktır. Allah'ın şu sözünü görmüyor musun? *“O halde Allah'a koşun. Şüphesiz ben, size O'nun katından gönderilmiş açık bir uyarıcıyım.”* (Zariyat, 51/50) Sonra Allah'ın yaratılmışların en hayırlısının ağzından şöyle haber verdi: *“De ki: “Ben türedi bir peygamber değilim. Bana ve size ne yapılacağını da bilmem. Ben sadece bana vahyedilene uyarım. Ben sadece apaçık bir uyarıcıyım.”* (Ahkâf: 46/9)

Şibli: Tasavvuf, kaygısız ve zihinde başka bir şey olmadan Allah'la birlikte oturmaktır.

Tüsteri: Tasavvuf, bânının Allah'ı murâkabe etmeye muvafakat etmesiyle birlikte zâhirin şeriata boyun eğmesidir.

Muhammed Gazali de şöyle der: Fakat iman, İslâm ve ihsanın kanatlarında büyüyen ve ilim, amelden iyi gıdalarla gelişen bir tasavvuf vardır. Bu tasavvuf, insani duyguları samimi bir kulluk ile boyamaya, onları Allah'ın hoşnut olduğu şeylere adamaya, O'nun varlığı ve şühûdunu derin bir şekilde hissetmeye gücü yetti. İnsanlar onların hallerini inkar etse de, tasavvuf ehlini bânını şuuruları mutlu etmiştir. Hatta bunlardan birisi şöyle demiştir: Hapsedilmem halvettir, sürgün edilmem yolculuk, öldürülmem ise şehadettir.

Yüce Allah'ın zahiri hükümleri ancak fıkıhla bilindiğinden dolayı onsuz tasavvuf olmaz. Sıdku't-teveccüh olmadan amel olmayacağı için tasavvufsuz fıkıh olmaz. Bu ikisi de iman olmadan doğru olamayacağından ancak iman ile sahih olur. İman, fıkıh ve tasavvufun, hükümde ayrılmazlıklarından dolayı hepsinin bir arada bulunmaları gerekir (Bkz. [Üç Güzellik: İman, İlim, Tasavvuf; üçgüzellik.pdf](#)) Bu ruhların cesetlerle birbirinden ayrılmazlığı gibidir. Nitekim ruhun cesetten başka bir yerde varlığı olmadığı gibi, cesedin de ruh olmadan kemali olmaz.

İmam Mâlik (ra) şöyle demektedir: Fıkıh öğrenmeyip sufi olan zındık olur, fakih olup sufi olmayan fâsık olur. Bu ikisini bir arada toplayan ise tahakkuka ulaşmıştır.

## Mistisizm nedir?

Mistisizmin kelimesi, bazı dinlerde görülen ve tasavvufi hal ve durumları andıran belli bazı dini tecrübe ve görünüşleri dile getirmek için kullanılsa da, asli anlamında şu ana kadar konuştuğumuz tasavvuftan büyük ölçüde farklıdır. Bu benzerliğin sebebinin, ruhi veya dini tecrübenin insan hayatında ortak bir tecrübe olmasından kaynaklandığı söylenebilir. Dolayısıyla bu durum, meselenin tek bir şeymiş gibi itibara alınmasını haklı çıkarmadığı gibi, son dönemde gelişmiş şekliyle kullanılan anlamının orijinal olduğunun da gerekçesi olamaz.

Mistisizmin Yakın ve Ortadoğu'daki erken tarihi hakkında gerçekten kıymetli bir eser yazan ve bu fenomenin altıncı yüzyıla kadar Hristiyan dünyasındaki durumunu arz eden Margaret Smith, "Studies in Early Mysticism in the Near and Middle East (London, The Shaldon Press, 1931) adlı kitabının ilk satırlarında şöyle der: "Mistisizm terimi tarihsel olarak Yunan gizli ritüelleri ile bağlantılıdır. Mistik ise ilahi sırların gizli bilgisi verilmiş olan ve bunları açıklamamakla mükellef tutulan kişidir." Buna göre, sanki mistisizm gnostisizmden başka bir şey değildir. Margaret Smith, "Mistisizmin Anlam ve Doğası" (The Nature and Meaning of Mysticism, New York, Image Book, 1980) isimli başka bir araştırmasında önemli bir ilave yaparak aynı görüşü teyit ediyor: "Mistisizm terimi bize Yunancadan gelir ve gizleme ve örtme anlamına gelen bir kökten türemiştir. Mistik ise ilahi sırlarla alakalı, kutsal, bâtinî marifet/bilgi meydanına giren ve bunlar karşısında sükûtle mükellef tutulmuş kişiler. Öyleyse "Mystical" ismini sadece özel talebelerin ve o yola girenlerin katılabileceği herhangi bir gizli ritüele verebiliriz."

Geç dönemlerde bu Yunanca aslından/kökten gelen mistisizm terimi Yahudilik ve Hristiyanlık gibi dini çevrelerde kullanılmaya başlayınca delalet yönünden açık olan orijinal anlamını muhafaza etmeyip ona ilaveler oldu ve araştırmacıların mahiyetini sınırlandırma konusunda anlaşmazlık içinde oldukları kapalı bir terim haline geldi.

Kısaca mistisizm teriminin genel dini hayattan farklı bir dini ruhi tecrübeyi kastetmek için geliştiğini görüyoruz. Bu yakınlık Yahudi filozof Filon'un (MÖ 20, MS 40) tecrübesi ve yazılarından Hristiyanlığın miras aldığı bir İskenderiye mirasıdır. Samimi bir Eflatuncu olan Filon'un mirasında Yunan sırlı gruplarının tezahürleri ile gnostisizm ve mistisizm arasındaki keskin bir ayrım yapmak gerçekten zordur. Ondan kalan miras, Tanrı hakkında özel marifet (bilgi), spiritüel ekstazy, sembolizme övgü ve kutsal metinlerin bâtinî yorumlarıyla doludur. Onun Eflatun'a olan inancı, bâtinî yorumlarıyla Yahudi kutsal kitaplarına yani Yahudi Gnostisizm'ine olan inancıyla eşittir.

Her ne olursa olsun, Hristiyanlıkta mistisizm kavramı dil anlamını korumaya ve sırlı, gizemli, kapalı veya akli idrakin üstünde ya da aklî idrak ile çatışan şeylerin nitelemesinde kullanılmaya devam etmiştir. Altıncı yüzyıla gelindiğinde bu kavram pek çok araştırmacının düşündüğü gibi insanın ilahi sırrın kühnüne varma ve onun hakikatlerinin önündeki perdeyi kaldırma çabasının bayrağı oldu.

Hristiyan mistikin tüm hedefi, kutsal teslisin sırrını derin tefekkür, tecerrüd (soyutlanma) ve ruhi yakaza halinde onunla birlikte yaşama ve onun bilgisine erişme çabasıyla sınırlanmıştır.

Hristiyanlık tarihini bilen bir kimsenin, ortaya çıkan bu ruhî akımların, Hristiyan toplumunda tamamen yeni fenomenler olduğu gözünden kaçmaz. Bu toplum 12. yüzyıldan önce böyle bir dini tecrübeye aşina değildi. İspanyalı Rahibe Teresa ve Aziz John of the Cross'un, bunlardan önce de Fransız Richard Saint Victor, Alman Meister Eckhart'ın mirasına, Müslüman sufiler ve özellikle de Cüneyd-i Bağdadi, Zünnûn-u Mısırî, Beyazid-i Bestamî ve İbn Arabî'nin mirasıyla karşılaştırmalı olarak hızlı bir bakış, İslami etkinin hacim, yaygınlık ve derinliğinin ne kadar olduğunu gösterecektir. Gerçekten İspanya mistisizminin, Hristiyan mistisizmindeki İslam tasavvufunun bariz etkilerinden bir etkisi olduğu hususunda en küçük bir şüphe yoktur. Bunun işaretlerinden biri bu türün geçmişteki diğer mistisizm türlerinin tümünden öz olarak farklı olmasıdır. Bunun bir tesadüfe dayandırılması da mümkün değildir. İspanyol oryantalist Asin Palacios da bu görüşün sahibidir. Bu etkis tarafından anlaşılmaktadır.

Batılı araştırmacılar tasavvufu mistik örneğe göre incelediler ve mistisizm hakkında bilinenlerin ışığında anladılar. Modern Müslüman araştırmacılarından pek çoğu da kabullerini ve metodlarını tartışmadan onlara uydular. Yahudiler, Hristiyanlar, Budistler ve Hindular da onlara uydular. Mesela Hindu araştırmacı Arvinda Sharma mistisizm kelimesinin, Hindu bilimsel sınıflandırmalarıyla herhangi bir alakasının olmadığını farkına varmıştır. Fakat bu - onun söylediğine göre - Hindu muhtevayı ifade etmek için istifade etme imkanı olmadığı anlamına gelmez. Araştırmasında terimi Webster sözlüğündeki anlamıyla kullandığını açıkça söylemiştir. Webster ise bu kavramı şöyle açıklar: Alışılmış olan akli ve hissi idrakten farklı olan doğrudan sezgi ve işrakla Tanrı veya nihaî ruhî hakikatin doğrudan bilgisini elde etmenin mümkün olduğuna olan inanç. Webster'deki bu tarif, mistisizm terimini hiçbir şekilde tasavvuf teriminin delalet ettiği anlama uyum göstermeyen gnostisizmle tamamen eş anlamlı kıldığını ifade etmektedir.

Prof. Dr. Din Muhammed, “Tasavvuf ve Mistisizm” adlı kitabında bu konuda şunları söylüyor:

“Bu anlattıklarımıza göre mistisizmin üç anlamı vardır: Orijinal anlamı, Hristiyan kilise babalarının elinde gelişmiş olan anlamı ve son olarak modern ve çağdaş kullanımlar.

Orijinal anlam şunlardır:

- Yunan tanrılarına özgü gizli bilgi,
- Yunan paganizmlerindeki ritüellerin sırları.

Kilise babalarının elinde gelişen ikinci anlamı ise: Kutsal teslisin sırlarına vakıf olmaya özgü ruhi tecrübe. Veya daha net bir belirleme ile “Ruhaniler ve ruhbanlarla ilişkili kapalı ve nadir bir şuurî durum.

Üçüncü anlam ise:

- Hipnotizm,
- Ruh çağırma,
- Kapalı psikolojik haller,
- Rüyalar,
- Mantıki olmayan kapalı düşünce,
- Alem hakkında net olmayan bir bakış,
- Gelecekte haber verme,
- Sihir.”

Buraya kadar anlatılanlardan mistisizm teriminin hiçbir şekilde tasavvuf teriminin eş anlamlısı olmadığını idrak edebiliriz. Onun tasavvuf olarak tercüme edilmesi yanlıştır. Hristiyanlar – Yahudiler, Hindular ve Budistler de bu konuda onlara uydular - bu kelimeyi ruhi tecrübelerini ifade etmek için kullanmışlarsa bu onlarla alakalı bir şeydir. İslami ruhi hayat ise böyle bir isimlendirmeyi kabul etmez. Çünkü Kur’an ve sünnetle kayıtlıdır ve başlangıç ve sonuç itibarıyla onlarla bağlantılıdır. Ancak ve ancak o ikisinin çerçevesinde gerçekleşir. Dolayısıyla tasavvuf tasavvuftur, mistisizm mistisizmdir.

### **Tasavvuf ile Mistisizm Arasındaki Farklar**

Tasavvuf ve mistisizm arasındaki farkları, Prof. Dr. Din Muhammed’in kitabındaki ve Prof. Dr. Mustafa Tahralı’nın Kubbealtı Akademik Mecmuasında 1981 yılında

yayınladığı bir makalesindeki fikirleri üzerine bina ederek aşağıdaki maddelerle özetleyebiliriz.

1) Tasavvufun varlığı ancak İslam ve onun açık, belirli inanç ve şerî/hukuki kuralları çerçevesinde tasavvur edilebilir. Tasavvuf islami öğretilerin pratik uygulaması ve ihsan makamının gerçekleştirilmesinden daha fazlası değildir. Mistisizmin ise dini olması zorunlu değildir. Aynı şekilde belirli bir inanç ve hukuki çerçeveye bağlı değildir. Dolayısıyla mistisizm kendisi müstakil bir dine benzemektedir. Eğer mistisizm dinin ruhi bir boyutu olarak kalsaydı tasavvufla buluştukları bazı noktalardan bahsedilmesi mümkün olurdu. Ancak gerçekte böyle bir şey yoktur. Dinler hakkında yapılan bazı modern çalışmalar mistisizmi, dinin otoritesinden bağımsız, imanî hayatın “en yüksek şekli” olarak kabul etmeye yönelmektedir. Mistik olguyu istikra (tümünden gelim yoluyla tek tek araştırıp takip etmek), her mistiğin hangi din ve şariat olursa olsun belli bir dinin kurallarına ve şariatın buyruklarına boyun eğmeden kendine özel tasavvurlar doğrultusunda hareket ettiğini göstermektedir.

2) Tasavvuf kendisine nispet edilen her şey de İslam’ın ölçütlüğünü teyit ederken, mistisizm ise mistiğin kendisinden başka bir yerde varlığı yoktur. Dolayısıyla mistik bir şeyi reddetmiş ise merdud (istenmemiş), kabul etmişse makbul (istenen) dir.

Bazı Yahudi ve Hristiyan mistikler her ne kadar Hristiyanlığa ve Yahudiliğe mensubiyetlerini vurgulamaya gayretli olsalar ve tecrübelerini dinlerinin terimleriyle ifade etseler de, onlar da diğer dinlerdeki ya da belirli bir dini çerçeve üzerine bina edilmemiş diğer tecrübelerdeki mistikler gibidirler. Söz konusu terimleri kişisel ve özel bir kullanımla ve zorunlu bir şekilde dinlerinden elde edilmiş ya da akideleri ile uyumlu olması gerekmeyen içeriklerle kullanırlar.

3) Tasavvufun hedefi nefsin alemlerin Rabbine boyun eğmesi için terbiye ve tezkiye edilmesi yoluyla Allah’a yakınlaşmak ve O’na tam bir şekilde teslim olmaktır. Bu boyun eğme, Şariat-ı Muhammediye’nin kıstasıyla ölçülür. Mistisizmin hedefi ise ya “gnostisizm” (Tanrı hakkında gizli, özel bilgi) ya da isimler ve gayelerin farklılığıyla birlikte Tanrı, mutlak, “külli nefis” veya “külli ruh” ile ittihat (birleşme) dir.

4) Sufiler de mistikler gibi ittihat hakkında konuşurlar ve bazı yazılarında bu terimi kullanırlar. Fakat bu ittihat mistiğin hedeflediği ittihadın aynısı değildir. Mistik ittihat dediğinde ya hulûl ya su’ûd ya da maddi hapishaneden kurtulma yoluyla hakiki bir ittihadı (Tanrı’yla) kasteder. Bu ittihadı Hindular dalganın denizle birleşmesine benzetir. Sufiler ise bu kelimeyi “şühûd” ve fena halini kastederek mecazi anlamda

kullanırlar. Sufinin ilâhi varidat ve Rabbani nefahât (esintiler) neticesinde kendinden geçmesidir.

5) Tasavvuf ana kaynak ve kapsamlı bir ölçü olarak ilahi vahye dayanmakta ve ilahi kelamın birbiriyle çatışmayan ve çelişmeyen bir zâhiri ve bir de bâtını tarafı olduğunu düşünmektedir. Sufiler zâhirin aleyhine olan bir bâtına inanmaz ve bâtının aleyhine olan bir zâhirle de kendilerini sınırlamazlar. Bilakis onları birleştirmenin gerekli olduğuna ve her birinin diğerini tamamladığına inanırlar.

Mistikler ise bâtında sınırı aşıp zâhiri ihmal eder, hatta bilakis onunla savaşırlar. Bu yüzden mistiği, tam terimsel anlamıyla “bâtını” olarak kabul etmemiz ve mistisizm kelimesini de “Bâtınilik” olarak tercüme etmemiz mümkündür. Gnostisizm de sonuç itibariyle açık abartılı bir Bâtınilikten başka bir şey değildir.

6) Tasavvuf, İslam’ın kaynaklarında, Kur’an ve sünnet geleneklerine uygun bir şekilde Allah’a ve ahiret gününe iman üzerine ve ahlâk üzerine bina edilmiştir. İlim olarak ise kendisini ancak kalplerin fıkhi olarak görür. Dolayısıyla sufi çerçevede, ahlâki öğretilerde bir çözülme veya dindeki helal-haram ya da makbul-merdud ve övülme-yerilme kurallarından bağımsız olma tasavvur edilemez.

Mistisizm ise - gelişmiş anlamıyla dahi - vakıada ahlâki bağlılığı benimsese de teorik seviyede bu meseleyle ilgilenmez. Fakat iyi ve kötü görülme sistemi o kadar kayıptır ki, mistisizmin tüm dinlerden bağımsız bir din ya da ilgili dine müntesip herkesin bağlı olduğu teolojik ve hukuki esasları önemsemeyen bir akım olduğunu söyleyebiliriz. Burada tasavvuf mistisizmden tamamen farklılaşmaktadır. Tasavvuf ancak şeriatın çerçevesinde vardır ve bu çerçeveden çıktığı anda zındıklığa dönüşmektedir. Bu bağlamda, Bestâmi ve Cüneyd gibi sufilerin büyüklerinden nakledilenler herkesin malumudur.

7) Mistisizmi karakterize eden iki şey vardır : Passiflik ve metod yokluğu. Mistisizmde insanın nereden başlayacağı nereye gideceği asla bilinemez. Tasavvufta ise müphem ve bulanık hiç bir şey yoktur. Bil’akis çok kat’i ve çok şeyler vardır. Mistisizm passif, tasavvuf aktiftir. Mistisizmde fert kendisine gelen şeyi sadece kabul etmek durumundadır. Ferdin bu hususta hiç bir dahli yoktur. Bunun içindir ki burada fert her türlü tesire açıktır. Kişi için esas tehlike de buradadır. Mistisizmde kişi bu tesirler arasında herhangi bir tefrik yapabilmek için gerekli olan “doktrinal” bir hazırlığa da sahip değildir.

8) Tasavvufta, insanın kendi kendine tasavvufa intisab etmesine imkan yoktur. Tasavvufa süluk ancak bir şeyh vasıtasıyla olur. Şeyh müride manevi tesiri intisab esnasında nakleder. Böylece müridde bir ruh aydınlığı meydana gelir. Bu manevi tesirin sayesinde mürid gelecekte elde edeceği ilerlemelerin nüvesine sahip olmuş olur. İlerdeki çalışmalarıyla da bu tohumu geliştirir. Tarikata intisap tasavvufa intisabın ilk şartıdır. Zaten tasavvufa intisab etmek demek bir tarikate intisab etmek demektir.

Mistisizme gelince: Ne şeyh, ne de intisab edilecek nizami bir tarikat vardır. Bu sebeple gerçek mistisizmi sahtesinden ayırt edebilmek oldukça zordur. Mistik tecrid edilmiş, istisnai ve gayr-i nizami bir tiptir. Hatta kendisi bile ne olduğunu bilmez. Her durumda mistik ve mistisizmde her nevi kontrolden uzak bir şeyler vardır. Bundan dolayı bir mistiği tanımak için hiç bir tanıma vasıtası yoktur. Ayrıca bir mistiğin şeceresi yani bir silsilesi yoktur. Bu sebeple kimin sahiden mistik, kimin sahte olduğunu tesbit etmek güçtür.

9) Mistisizmde bir “silsile” olmamasına mukabil, bütün tasavvuflarda kesiksiz bir silsile vardır ve şarttır. Buna tasavvufta büyük bir ehemmiyet atfedilir. Bu silsilenin menşei beşer üstüdür. İslam tasavvufunda tarikatlar silsilelerini zikrederken Cebrail'i (a.s.) ve sonra Hz. Peygamber'i (s.a.v.) saymak suretiyle silsilelerinin bu gayr-i beşeri yönünü belirtmiş olmaktadır. Bu bakımdan diyebiliriz ki tasavvufun özü ve esası gayr-i beşeridir. Tarikatlere has bazı ezkar, evrad v.s. esaslar da gayr-i beşeridir, yani şahısların keyf ve arzularına göre tesbit edilip uydurulmamıştır.

10) Tasavvufta bir doktrin ve şifahi bir öğretim vardır ve şeyh vasıtasıyla müride verilir. Şeyh mürşiddir, yol göstericidir ve müridin manevi gelişmesini kontrol eder. Ama çalışmayı mürid yapar. Neticede elde edeceği şeyi de mürid çalışmasıyla elde eder. Yapılan bu çalışma her müridin istidadına göre ayarlanmıştır. Tarikatlerde cari olan zikir ve evradın tesirini gösterebilmesi için şeyh tarafından müride telkin edilmesi gerekir. Şeyh tarafından verilmeyen, izinsiz yapılan bir zikrin mürid üzerinde hiç bir tesiri yoktur.

Mistisizmde ise mürşid tarafından verilen bir öğretim yoktur. Zaten mürşid olmayınca ne öğretim ne de bu öğretime tabi mürid vardır. Öğretimin olmadığı yerde terbiye edici ve yetiştirici bir doktrinin olmayacağı da aşikardır.

11) Tasavvufa intisap birbirini takib eden üç safha gösterir:

A – Ferdin tabiatına has bazı imkanları ihtiva eden evsafı haiz olmasıdır ki buna istidat diyebiliriz. Bu, adeta daha sonraki manevi çalışmaların üzerinde gerçekleşeceği ilk madde gibidir.

B - Bir tarikate bağlanmak suretiyle kişiye manevi tesirin ve feyzin verilmesi. Kuvve haline geçme dediğimiz bu safhada müride bizatihi kendinde taşıdığı imkanları geliştirmesi ve onları bir nizama koyması için bir nur verilmiş olur.

C - Bazı dış destek ve yardımcıları (şeyh, zikir, riyazat v.s.) sayesinde yapılan derûnî, manevi çalışma ki, buna fiile geçme diyoruz. Böylece salık en son gaye olan vuslata, kurtuluşa ulaşınca yani Vahdet-i Vücut'u idrak edinceye kadar derece derece makamdan makama yükselir.

Mistisizmde böyle bir kademelenme yoktur. Mistik olabilmek için sadece hususi bir istidada sahip olmak kafidir. Fakat bu istidat tasavvufi istidattan, tamamen farklı, hatta bazı taraflarıyla ona zıttır. Mistik olmak için bu istidattan başka bir şeye ihtiyaç yoktur.

12) Tasavvufta her tarikatin hususi bir tekniği yani adab ve usulü vardır. Tabiatıyla bir tarikate girmek isteyen kimsenin bu usul ve adaba uyabilecek ve bu kaidelerden fiili ve gerçek bir istifade temin edebilecek yaratılıştaki olması gerekir. Tarikatler de ancak böyle kişileri kabul ederler. Farklı yaratılış, meşreb veya evsafıta olanlar kendi karakterlerine uygun başka bir tarik tarafından kabul edilirler. Mesela bazı tasavvuflarda yalnız erkekleri kabul eden, tarikatler olduğu gibi, hem, erkek hem de kadınları kabul eden tarikatler de vardır. Tasavvufi tarikatler Ortaçağ sonlarından beri Batı'da yok denecek kadar azalmış ve manevi seviyelerinden de pek çok şey kaybetmişlerdir. Hatta tasavvufi karakteri bizzat mensupları tarafından bile bilinmez bir hale gelmişlerdir. Mistisizmin Batı'daki bu tasavvufi teşekküllerle hiç bir alakası olmamıştır ve bugün de yoktur. Her tasavvufi teşekkülde teknik kaideler mevcut olduğu halde mistisizmde yoktur.

13) Tasavvufi tarikatlerde tesbit edilmiş belirli bir ezkar ve evradın (ritüel) bulunması onu mistisizmden ayıran temel farklardan biridir. Mistisizmde tesbit edilmiş bir ritüel yoktur. Zaten bu durum, mistisizmin istisnailik ve gayr-i nizamilik dediğimiz karakterinden hemen anlaşılır.

Gerçi mistisizmde bir takım ibadet (rites) nev'inden şeyler varsa da bunlar dinin zahirinde olan, herkesin ifa edebileceği umumi şeylerdir. Ayrıca mistisizmde bu ibadet ve dualara (rites) olan bağ da mutlak surette zaruri değildir. Tasavvufta ise belli ezkar, evrad ve usulü olmayan tarikat yoktur.

14) Mistiklerin bazılarının yaptıkları dualarla, İslam tasavvufundaki tabirle, ancak ilme'l-yakin derecesine yükselebilirler. Halbuki tasavvuf ehli yaptıkları zikir ve mücahedelerle ayne'l-yakin derecesini de geçerek Hakka'l-yakin'e ulaşırlar. Böylece İnsan-ı Kamil olmak imkanı elde edilmiş olur.

Mistisizmde ise «insan-ı kamil» olmak gibi ne bir imkan ne de gaye vardır. Mistikler gaye olarak her zahir ehli gibi daima selameti (salut), yani Cennet'e girebilmeyi hedef alırlar. Halbuki tasavvuf ehli için son ve en yüksek gaye Kurtuluş'tur. Yani içindeki her şeyle dünya ve ahireti terk ederek yalnız Allah'ı dilemek, her türlü varlık ve ikilikten kurtulup Vuslata ermek ve Hak'la Hak olmak gibi bir nihai hedef

vardır. Mistiklerin Tanrı'ya kavuşma dedikleri şeyin buununla bir alakası yoktur.

15) Her tasavvufi çalışma ve tahkik özü itibariyle derûnîdir, içe aittir. Mistik haller ise bunun aksine olarak ekstase yani kendinden çıkış ile alakalıdır. Mesela bir kimse kendi beşeri sıfatlarından kurtulmaksızın meleklerle irtibat haline geçebilir, fakat bu tasavvufi bakımdan bir ilerleme sayılamaz. Ancak, salik melek mertebesini kendisine hal edebildiği takdirde bir ilerleme söz konusu olabilir. Tasavvufi hal ve makamlar, mistik haller gibi niçin ve nasıl olduğu bilinmeksizin bulutlar ötesinden gelen meçhul bir şey değildir. Bilakis, tasavvufi hal ve makamlar müsbet ilmi kanunlara ve sağlam teknik kaidelere dayanmaktadır.

16) Tasavvufta intisapla beraber kişi daima muhafaza edeceği bir hal ve feyz iktisab etmiş olur. Bu hali sonradan hiçbir kimse geriye alamaz. Mistik haller ise geçici, hatta çok ani ve kaçamak olarak vaki olur. Bu hal mistik üzerinde bir iz bırakmaz. Mistik girdiği halin içinden aynen geri çıkar ve bu hali bir daha hiç bulmayabilir. Bu durum mistik hallerin harici yani hariçten vuku bulucu karakteriyle izah edilebilir. Tasavvufta ise salikin hallerinde bir derinlik yani kişinin ruhunun derinlikleriyle alakalı olmak gibi bir durum vardır.

17) Tasavvufta her mevzuda bir hiyerarşi vardır. Her salik sahip olduğu manevi bilgi ve dereceye göre bir yer işgal eder. Bu derecelenme bir pramit misaliyle anlatılabilir. Bu dereceler tabandan tepeye doğru gittikçe daralır. Mistisizmde hiyerarşi yoktur. Buna tasavvuftan şu misalleri verebiliriz: Kırklar, Yediler, Üçler ve Kutup; mürid, salik, vasıl; mürid, halife, şeyh; avam, havas, ehassül~havas gibi.

18) Mistiklerde ızdırab bir nevi itiyat haline gelmiş bir şeydir ve bu, mistisizmde fiilen bir ehemmiyet arzeder durumda görünmektedir. Tasavvufta ızdırabın hususi ve imtiyazlı bir yeri yoktur. Sadece bazı hususi durumlarda insandaki gizli imkanların

gelişmesi için bir vesile veya bir hareket noktası teşkil edebilir. Tasavvufi bakımdan bu hareket noktası veya vesilenin bambaşka bir şey olması da mümkündür. Çeşitli sufilerin ilk hareket vesileleri birbirinden farklı olarak ortaya çıkmıştır. Kişiyi tasavvufa iten vesileler farklı olmakla birlikte, bunlar tamamen Yüce Allah'ın bir rahmeti olarak kabul edilir.

Tasavvufun bazı tezahürlerinde - ki mele-i âlâya yaklaşma çabası ve insanın geniş ruhi ufuklara gözünü dikmesinin ifadesi, bunların en önemlilerindendir - benzerlik görünse de mistisizmden başka bir şey olduğu aşıkardır. Bu nedenle gerek dini, gerekse din dışı olsun mistisizmin Arapçaya tasavvuf olarak tercüme edilmesi ve tasavvufa mistisizm denilmesi kabul edilir bir durum değildir.

Tasavvuf teriminin yalnızca İslami ruhi hayata delalet için kullanılmasını, diğer dinlerdeki benzerleri için ise, eğer incelenmek istenilen dinde bunun için özel bir terim yoksa tecrübenin doğasına göre, “dini tecrübe”, “ruhi tecrübe” ya da “teemmül” (etraflica düşünme) tabirleri kullanılmalıdır.

Doğru bir ilmi metot, her dini fenomeni, dini olgular olması bakımından kendi terimlerine uygun bir şekilde ve onu ortaya çıkaran din çerçevesinde incelenmesidir. Binaenaleyh tasavvuf, İslam'ın çerçevesinde bilinen sınırlamalara uygun bir tasavvuf gibi okunmalı ve incelenmelidir. Tasavvuf terimi 13 asırdan fazla bir süreden bu yana bir ilim ve bir yaşam ve tecrübenin başlığı olarak istikrar bulmuştur. O halde hiçbir ilmi gerekçe bu terimden yüz çevirip de zihinleri bulandıracak, karışıklık meydana getirecek ve araştırmacıyı konudan uzaklaştıracak başka bir terime yönelmeyi gerekli kılamaz.

Mistisizm terimine gelince, o, Hristiyanlar, Yahudiler ve Hindular gibi kendi dini tecrübesini onunla ifade etmeye razı olanlara bırakılmalıdır. Bununla birlikte mistisizmin bizim tasavvufu bildiğimiz anlamda bir tasavvuf olmadığını da bilmeliyiz.

Yorum ve Eleştirileriniz için: [oryanmh@gmail.com](mailto:oryanmh@gmail.com)

[Ana Sayfa](#)

[Yorumlar](#)

